

A LÖBL-NYOMDA HATVAN ÉVE

Irta Löbl Dezső

Dallos Hanna rajzaival

Löbl Dávid és Fia Budapest, 1936
Officina-könyv

A híres flamand nyomdászcsalád, Plantin jeligéjét írtuk könyvünk címlapjára: „Labore et constantia” – „Munkával és kitartással.” A Löbl-nyomdában hatvan éve generáció generációt követ a régi nyomdász-eszménnyel együtt: munkával és kitartással.

A LÖBL-NYOMDA története talán több, talán kevesebb, mint egy átlagos ipari vállalat krónikája; kevesebb, mert hiszen kis üzemről van szó; több, mert felöleli nemcsak egy nyomda történetét, de egy nyomdászcsalád generációinak életét is, sőt talán még ennél is többet. Egy nyomda a szellemi élet orchestere: rajta keresztül szólalnak meg a különböző szellemi és politikai áramlatok, az ő gépein átfolyva kapnak kötött formát az utókor részére.

Ez a könyv e sorok írója számára sokat jelent.

E sorok írója számára ez a könyv tükörképe egy nyomda és egy nyomdász-család életének, de a távolabbi szemlélő – messzebb a tükörlaptól – talán mást is felfedez benne: a fiatal Pest-Buda fejlődését az abszolutizmus korában, Budapest életét a kiegyezés, a világkiállítás, világháború, a forradalmas és a trianoni időkben, amint átszűrődnek egy város életének eseményei egy nyomda és egy polgári család hétköznapijain.

1.

Az öreg Löbl József sokszor mesélgette családi körben azokat az élményeket, melyeket a 48-as szabadságharc alatt élt át, mint Kossuth egyszerű katonája. Ilyenkor, barátságos téli estéken, nem hátborzongató hőstettek szeretett előadni, hanem a háború mulatságos, apró epizódjait. El-elmesélgette az ő szerény szerepét Budavár bevételénél, amikor is a „Blocksberg”-ről bombázta tüzértársaival a vár déli bástyáit. Ez a bombázás korántsem volt egyoldalú: Hentzyék visszalövéldöztek, de kevés sikerrel. Amit pedig ezek után mesélt el, azt a mai katona bizony álmélkodva hallaná: ha az osztrák golyóbis nem talált, a mi derék tüzeink felemelt tenyérrel, nevetve integettek át az osztrák kollégáknak: „*Kár volt a golyóbisért, kár volt a puskaporért!*”.

Ezt a kis történetet vitte ki magával a családi körből az életbe a 48-as katona fia, Löbl Dávid, megtanulva belőle három igazságot: felemelt fejjel szembenézni az élet súlyos nehézségeivel, mosolyogva, jókedvűen kikerülni az élet nem mindég veszélytelen robbanó golyóbisait és végig kitartani azon a poszton, ahová egyszer kiszámíthatatlan okból és céllal küldte őt az Úristen.

Sokkal többet aztán nem is kapott hazulról, mikor 1863-ban, 13 éves korában beállott tanoncnak Heller József könyvnyomdájába, amely az akkori Hochstrassen állott. Heti egy frt. fizetés, azaz kosztpénz nem sok, ha tekintetbe vesszük, hogy a munkaidő reggel 6 órakor kezdődött és csak akkor maradt abba este 9 órakor, ha történetesen nem volt az üzemnek semmi sürgős szállítása.

Az esti munka természetesen nem villany-, sőt nem is gázfény, hanem petróleumlámpák mellett folyt olyan környezetben, amely a higiénia legelemibb követelményeinek sem felelt meg.

De mindez nem ártott a kis szőke fiúnak, aki szorgalmasan és kedvvel tanulgatta a „*fekete művészetet*”, tele nagy, elérhetetlennek látszó tervekkel, amikből később oly sokat valósított meg. Úgy látszik, nagy küzdőképességű emberek ép ezekben a nehéz években tudnak magukba szívni annyi energiát, amit később egy termékeny élet alatt sikerrel tudnak gyümölcsöztetni.

Löbl Dávid egyszóval szorgalmasan tanult és nem is nagyon vett tudomást mindarról, ami a Heller-nyomdán kívül történt: hogy a nemzet kibékült királyával és hogy ötödfélévi inaszkodása alatt nemcsak maga fejlődött rengeteget, de vele együtt fejlődött fiatal, majdnem-kortársa, Pest-Buda is. Elállt a szeme-szája, mikor a Duna-soron megbámulta az új pompás épületeket, csak úgy, amint elcsodálkozott az Egyetem-utcában Heckenast Gusztáv nagy és jólfelszerelt nyomdáján, ahová 1868. október 23-án lépett be, hogy ott a nyomdász-szabadulózvizsgát letegye.

Egy szigorú faktor átnyujtotta neki a Vasárnapi Ujság három nap múlva megjelenő számának kis cikkét: „*Szedd ki, fiam!*” – és a mi szőke tanoncunk szorgalmasan munkához látott. A cikk egy velocipédről készült fametszettel kezdődött és így szólt:

„Egy év óta beszélnek és írnak e gépről, amely arra van hivatva, hogy szegény ember is versezzen a lovagokkal. Igen egyszerű az egész újfajta szerkezet; a két láb hajtja, a kezek pedig kormányozzák. És oly gyorsaság fejthető ki, hogy egy óra alatt 12 angol mérföldnyi út hátunk megett marad.”

„Párisban már nagyon el van terjedve, majd minden családnál található. Versenyeket rendeznek, fogadásokat tesznek rá éppen, mint a lovakkal. Van háromkerekű is: az kényelmesebb és inkább nők használják. Most már olyat készítenek, amelyhez kocsis is alkalmazható. Az úr úr marad: henyél és halad. Kilátás van rá, hogy emberi erő helyett a gőzt fogják alkalmazni bele. Akkor aztán csak kormányozni kell, és hipp-hopp hírével utazunk. Sőt még vizekre is akarják vinni a kengyelfutót. Ezelőtt néhány esztendővel még tréfásan emlegették az élclapok a gőz-lovat. Úgy-e, készül? Fölülök rá, csak hozzanak Pestre is és én is lovagolok a Városerdőben, nem csupán a méltóságos urak. Gyerekjáték-formának látszik, pedig fontos találmány lehet az élet kényelmesebbé tételére.”

„Csupa kíváncsiságból is szeretnék élni még vagy 50 esztendőt, hogy lássam, miket talál ki az emberi ész.”

Nem tudom, a cikk írójának megadatott-e, hogy megérje azt a sok csodát, ami nemsokára elkövetkezett – a cikk szedője azonban sokat látott és élt át azóta, hogy a szabaduló-vizsgát letette.

Egyelőre azonban még csak a Hornyánszky Viktor nyomdájában vagyunk, ahol Löbl Dávid, az inas-évek szűkös koszt pénzével ellentétben „már” heti 5 ft. fizetést kap. Szorgalmas ember azonban akkortájt nincs elveszve, az ő fizetése is emelkedik évről-évre, még a kritikus 1873-as évben is, amikor pedig a bécsi krach alaposan megbénította Pest békés vérkeringését. Ezekben az években már mint főtördelő, életét eléggé megalapozottnak látja ahhoz, hogy nőülésre gondoljon.

Szerény, szegény, de okos és lelkes nőt vezet az oltár elé, akiről később nyugodtan és igazsággal jelentheti ki, hogy élete produktív munkájának nagy részét neki köszönheti.

A mézesheteket és az első boldog hónapokat hamar felváltották a munka hétköznapijai s ezek annál súlyosabban neheztedek a fiatal párra, mert Löbl Dávidot az éjjeli szedőcsoport vezetőjének nevezték ki és így akaratlanul is kénytelen volt idejének legnagyobb részét hitvesétől távol tölteni. A munka pedig – úgy látszik – egyre halmozódott, mert éjjél helyett mind gyakrabban tért haza 3–4 órakor, teljesen kimerülve a rendkívüli különórától. Egy fiatal, férjét szerető élettárs mégsem hagyhatja ennyiben a dolgot és ha másképp nem lehet, felmegy magához Hornyánszky úrhoz, hogy segítsen az ő férje során. Ezt gondolta magában a fiatal Löbl Dávidné, mikor elindult egyszer éjjél után a nyomda felé. A portás már megismerte messziről:

„Hát ilyenkor kit keres errefelé? Csak nem a férjeurát?”

„Bizony, őt keresem.”

„De hiszen a Löbl úr már éjjélkor elment a többiekkel a Gutenberg-kávéházba”, hangzott a meglepő felelet. Több se kellett a fiatal asszonynak, máris sietett – kissé paprikásan – a Gutenberg-kávéházba. Ez volt annak idején a nyomdászok törzskávéháza, most is itt ült Löbl Dávid a kollégákkal, mindenki előtt egy-egy tekintélyes sörös-krigli.

A fiatalasszony bepördült és meg sem állt, csak az ura előtt. Ez pipacs-vörösén kelt fel a helyéről.

„Dös möcht ich ma net gfalln lassn!”, mondta teli torokkal Brunhuber úr, az egyik kolléga.

„De én sem lennék a maga felesége!”, pattogta vissza a fiatalasszony és már vitte is a férjét kifelé.

Hazafelé menet hallgattak nagy bánatukban mind a ketten. Hogyisne! Az asszony krajcárt krajcárra rak, a férj meg ilyen „*erkölcstelen módon*” költi el a fizetés egy részét! Mi lesz a jövőből, mi a születendő gyerekekből? Derengett már, mire hazaértek. Az öreg Löbl József

már a hajnali imánál tartott és nem is hagyta zavarni magát, amíg komótosan el nem mondta az utolsó áment. Akkor ránézett a kisírt szemű fiatalasszonyra és a leforrázott „*bünözőre*”. Prédikáció helyett pedig két csattanós pofont mért „*eltévedt*” fia arcára.

Ettől kezdve megszűntek a söröskancsók, gyűlt a sok megtakarított krajcár egész 1875-ig, amikor is Löbl Dávid egy merész elhatározással önállósította magát. – Ebben az időben ugyanis existenciákat lehetett alapítani – még a ki nem ivott sörös-krigliből is.

2.

Az 1875-ös év verejtékes szakasza volt Löbl Dávid életének. A „nyomdaüzem” ideiglenesen a Laudon-utcai kis lakásban nyert elhelyezést, a „személyzet” egy inasból állt, a „géppark” egy kézi sajtóból. Számszerűleg kifejezhető tőke az üzemben egyáltalán nem volt, de minden elképzelhető anyagi erőnél többet jelentett a két élettárs lendületes, fiatalos szorgalma. Bizony most is gyakran kerültek éjfél után ágyba, mert nemcsak a mindennapi kenyérért folyt ez a hajsza, hanem a születni készülő gyerekért is, akinek gondmentesebb életet akartak biztosítani, mint az övék volt.

A nyomda ezen őskorából sok adat nem maradt az utódokra. Száz névjegy ára 40 krajcár volt, ami a pénz vásárlóértékét tekintetbevéve, a mai legolcsóbb árakat eléggé meghaladja. Egy igénytelen város igénytelen polgársága részére készültek ebben az évben azok az egyszerű és olcsó nyomtatványok, amelyek, úgy látszik, mégis elég jók voltak ahhoz, hogy Löbl Dávidot a kezdet nehézségein átsegítsék.

Az első, nehéz év leteltével megszületett az első gyerek is, még hozzá fiú és az „utód” színpadra lépése még serényebb munkára noszogatta a fiatal nyomdatulajdonost. Most, hogy egy verejtékes év már a háta mögött volt, nyugodtabban nézett a jövő elé. Mindenekelőtt kiváltotta iparigazolványát, majd feleségével együtt elhatározta, hogy nyomdája részére helyiséget keres.

Választása az akkor épülőfélben lévő Sugár-útra (a későbbi Andrásy-útra) esett, pontosabban a Temesváry-féle bazárra, erre a földszintes, ideiglenes épületsorra, amit városszépészeti szempontból csak azért engedtek megépíteni, mert így legalább kis élénkséget vitt az ócska palánkok közé. Itt bérelt évi 200 firt-ért, kétheti felmondással, egynyílásos bolthelyiséget, ahová nagyobb nehézségek nélkül tudta lakásából az összes nyomdász-cókmókot átszállítani. A harminc évvel későbbi Löbl-nyomda körülbelül úgy aránylik a bazárbeli kisüzemhez, mint fővárosunk büszkesége, az Andrásy-út, az akkori Sugár-úthoz. Mert hiszen a Sugár-utat is csak pár évvel azelőtt kezdték építeni a régi Könyök-utca helyén, az országgyűlési ellenzék állhatatos tiltakozása közben. Irányi Dániel és társai fontosabbnak tartották a Duna-szabályozást, kikötők és közraktárak építését, mint egy luxus-sétaút nyolcmillió forintot felemésztő megépítését. A Borsszem Jankó 1870. dec. 18-i száma szerint a Házban Irányi így nyilatkozik:

„Ha már dísz akarnak szerezni fővárosunknak, célirányosabb lett volna engem kifaragni, vagy engem rézbe önteni”. Horn Ede pedig így:

„Oraim! Minek nekünk bolevard? Lehet abul füzni a szegen emberrnek leves? Nem! Lehet abul főteni a hideg napszámusba? Az is nem! Mondanak a tóloldal, hodj lesz jó levegü. Én becsölöm a levegüt, nemcsak azerr is, merrt lehet abbul kopkodni arrgomentet, hanem azerr is, merrt nem kerröli semmibe. De azerrt kiadni nyolc milion? (Várja a hatást. Meg is jön. Nagy derültség.) Ezt sohasem nem engedhetek meg. Bevégzüdtém és leölöm, illetüleg leülöm magamat.”

A Sugár-út azonban mégis csak felépült és a 76-os évben már álltak a Nyolcszög-tér pompás palotái, a széles boulevard-on 40 új ház büszkélkedett. Az épülő Operaházzal szemben pedig szerényen húzódott meg Löbl Dávid könyvnyomdája. E sorok írója elballag naponkint néhányszor az Opera előtt, de hiába keresi a Sugár-út békés ábrázatát, amit 60 év óta rég elvitt az idő és a megnőtt főváros lüktető élete. Akkortájt ezt a csendes utat belepte a Rákosról befútt homok, sőt az Életképek 1876. dec. 6-i száma szerint egy jámbor szarvas is betévedt a sűrű

ködben – a házakat erdőnek tartva – a Sugár-útra, ahol aztán az Államvasutak épülete előtt fogták el a nemes vadat.

Ez az eleinte csendes út amerikai módon fejlődött tovább. Talán Löbl Dávid tehetségének, talán e rohamos fejlődésnek tulajdonítható az, hogy rövid félévvel a Temesváry-bazárba való költözés után a nyomda kidagadt a kis bolthelyiségből, hozzá kellett venni, további 2000 forintért, a mellette levő boltot is. Nemsokára azonban a dupla helyiség is szűknek bizonyult, ekkor csatolta üzeméhez Löbl Dávid a bazárban mellette levő, most már harmadik boltot. Közben a személyzet és a gépek száma is megsokasodott, az üzemalapítás harmadik évében a Temesváry-házban már gyorssajtó zakatolt, persze motor helyett még csak emberi „lóerőktől” hajtvva.

Érdekes megfigyelni a nyomdák technikai átalakulását a múlt század második felében. Az ember azt hinné: mielőtt megjelenik a gyorssajtó, azonmód egyszerre eltűnik az üzemekből a Gutenberg óta alig változott kistermelésű kézisajtó. Hiszen a kézisajtonál kézzel kellett befestékezni a nyomóformát, nedvesíteni kellett a papírt, minden egyes nyomás igénybe vette a nyomó fizikai erejét – mindegyikre nincs szükség a modern gyorssajtonál.

A hetvenes évek gyorssajtói azonban még igen messze voltak a tökéletességtől és épp, hogy fel tudták venni a versenyt a már évszázados multtal bíró kézisajtóval. Ezen a régebbi gépen a nyomdász is szívesebben dolgozott, itt jutott kifejezésre kezűgyessége és nyomtató művészete – s a mechanizált gyorssajtó termékei még sokáig alulmaradtak a kézisajton készült nyomtatványokkal szemben. Az új gépek váza sokkal törekenyebb és bizonytalanabb, mint manapság, a motorikus meghajtás helyett nagy kézi lendítőkerék tartja mozgásban, a festékezés egész kezdetleges (fogaskerék-rendszer helyett spárgával vagy rúgóval tartják össze a hengereket) maguk a föld- és ásványfestékek is olyan tökéletlenek, hogy rövidebb megállás közben is kőkeményre merevednek, a berakáshoz szükséges oldalmérték hiányzik: csupa olyan tényező, amely lehetetlenné teszi a pontos munkát.

A kézi- és gyorssajtó harcában végül persze az utóbbi győzedelmeskedik és így módot ad a nyomdászságnak arra, hogy áttérjen a kézi iparról a tömegtermelésre.

Ez a változás összeesik azzal az időponttal, mikor Löbl Dávid felállítja első gyorssajtóját. Füzetes röpiratok, egyszerű folyóiratok mellé bevonul a nyomdába a plakát, a propaganda-nyomtatvány és a csomagolás, a modern gazdasági élet ma már megannyi nélkülözhetetlen kelléke.

Bevonulásuk nem diadalút; nehezen születnek meg a vézna gyorssajtókon és bölcsőjük mellett ott áll a sorban a maga szerény helyén az új gyorssajtótulajdonos, Löbl Dávid is.

A Löbl-nyomda életének ezen optimizmussal teli második fejezetét komor pont zárja le: a Temesváry-bazár leégése. Az 1878. év legelején, egy vasárnapi séta befejeztével, Löbl Dávid ott állt a Sugárúton és a lába a földbe gyökerezett. A bazár, benne a nyomda, egész munkájának kis eredménye, lángokban állt. Már nem sokat segíthetett sem a nagy zajjal megérkező lajtos-kocsi, sem a buzgó tűzoltók; az ideiglenes faépület nem tudott ellentállni a lángoknak. Az a néhány öreg nyomógép – sok évtizedes multtal háta mögött – ideig-óráig védekezett, de aztán a hamu és üszök között belőlük sem maradt más, mint görbe ócskavas. Így jutottak végre a koruknak kijáró örök nyugalomhoz.

Löbl Dávid pedig ott állt nyomda nélkül, felesége várta a második gyereket – és kezdhettek mindent elülről. Talán ez volt épp a szerencsésük. Félretett pénzükből jobb és modernebb berendezést vesznek, mint amilyen az első volt: így az eddigi kézi sajtó helyett amerikai, vagyis taposó sajtót, amit az azévi kiállítási Emlékkönyv még nagy idegenkedéssel fogad. Az új típus a termelést erősen fokozta és így természetesen a nyomdák versenyét is jobban

kiélesítette. Ezek a csörömpölő, lármás kis gépek ma is megtalálhatók majd minden nyomdában, egyesek ma már igen olcsó beszerzési ára miatt veszik, mások kegyeletből tartják a többi „öreg bútorral”. Harcos ifjúkorukra nem emlékeztet más, mint büszke elnevezésük, az „Amerikai”.

Az újjáépítést Löbl Dávid a tőle megszokott nagy lendülettel viszi véghez. A régítől két saroknyira vesz ki kényelmes helyiséget: az akkor felépült Brüll-palota Petőfi-utca és Sugár-útra néző boltját. Ez lesz az új otthonban a papírkereskedés, míg a Petőfi-utca frontján akad kényelmes hely a nyomda részére.

Az átköltözéstől számítva veszik tulajdonképpen kezdetüket az üzem igazi béke-évei: itt élt 20 évig, azaz 1898-ig a nyomda és 36 évig, vagyis 1914-ig a papírkereskedés. Egyszóval mindaddig, amíg át nem költöztek a Nagymező-utcába. Nemcsak a nyomdának következett el 20 harmonikus éve, de Pestnek is és nemcsak a város élte ezalatt patriarchális életét, de patriarchális volt a viszony Löbl Dávidnál és az eladó és vevő, főnök és főnöknő, de különösen főnök és alkalmazott között.

Ötvenhét évvel ezelőtt még nem jegecesedett ki sorozatos diplomáciai harcok és paritásos szerződések következtében olyan szigorú jogviszony, amely ugyan ma lehetetlenné teszi a munkás aránytalan kihasználását, de amely szükségszerűen megszüntette a másik végletet: azt a baráti kapcsolatot, ami például Löbl Dávid és munkásai között fennállt. A főnök még magánügyeiben is segítette az alkalmazottat és csak természetes, hogy ez is segítette a főnökön, ha valamit a rendes munkaidőn túl, sürgősen kellett elkészíteni.

Ezt a természetesnek látszó helyzetet az tudja igazán értékelni, aki tisztában van azzal a nehézséggel, amit ma egy különóra magában rejt.

Akkoriban például választások előtt a követjelölt, ha már sürgették a választás izgalmi a megrendelt plakátot, szépen megfizette az esti munkánál a vacsorát. Ilyenkor Löbl Dávidné a rendes órábeyond kívül 1–1 csésze teával, felvágottal látta el a személyzetet, ezt a tágabb értelemben vett nagy családot. De folyt is a munka serényen, primitív gépekkel néha gyorsabban, mint manapság.

Ezt a munkásokkal való jó viszonyt és a termelés elasztikusságát féltette Löbl Dávid harmadik személyek beleavatkozásától és sikerült is ezen a téren függetlenségét sokáig megtartania. Az 1880., 85. és 90-es szátrájkokban csak mint szemlélő vesz részt, vakon bízik munkásaiban, akik a válságos napokban tényleg kitartanak mellette. Az 1895-ös szátrájkban egyébként érdekes szerepre nyílik alkalma. A munkásság ezévi bérmozgalma, amely – mint az előbbieket is – eredménnyel járt – veszélyeztette a napilapok megjelenését. Így hát a szátrájk alatt a Pester Lloyd közel három hétig nagyrészt a pesti főnökök önkéntes munkájából látott napvilágot. Löbl Dávid e téren való fáradozásainak elismerését még ma is őrzi egy szivartárca és egy megsárgult oklevél.

A kollégákkal kötött ezen kényszerű házasság megint csak megerősíti Löbl Dávidot régi meggyőződésében, hogy t. i. az akkor dívó inkollegiális szellem nem alkalmas arra, ami pedig fontos és sürgős lenne: a főnökök közösségének megerősítésére. A helyzet még mindég ugyanaz, mint volt 12 évvel azelőtt, amikor is az imént említett Emlékkönyv a főnökök egyesüléséről és a szennyversenyéről így nyilatkozik: „*A fővárosi nyomdatulajdonosok nem képeznek testületet (vagy, ha képeznek, úgy csak papíron létezik az) az elkecsereedett verseny miatt nincs köztük személyes érintkezés, sőt az mindjobban eltávolítja őket egymástól*”. 1895-ben alakul meg a Budapesti Könyv- és Könyomda Főnökök Egyesülete és sorozatos szátrájkok bírják rá Löbl Dávidot arra, hogy az egyesületbe lépjen. Az a mozgalom, amely fenti el-

határozását megérleli benne, Löbl Dávid rövidre szabott életében tekintélyes eredményt tud kimutatni, elég azt két puszta adattal bizonyítani.

1850-ben, születésekor „1000 n”, vagyis 1000 betű szedéséért a főnök 8 krajcárt, ezzel szemben a világkiállítás előtt már annak több, mint háromszorosát, azaz átlagban 26 krajcárt fizetett.

Kinek fájt azonban a kiállítás előkészületei közben, hogy emelkedett a szedőórák ára? Lázassal igyekeztek egy álomvárost Pestre varázsolni és ezt csodálattal, polgári öntudattal szemlélte Löbl Dávid. Az orra előtt, a nyomdától pár lépésnyire, tépik fel a fiatal Andrássy-út finom faburkolatát, hogy helyet adjanak a földalatti elektromos vasútnak, Ósbudavárában pedig, ebben a kedves és exotikus mulató-negyedben, furcsa külföldi szabadalommal kísérleteznek: a cinematoskop-pal. Végül világcsodának készül kinn a csendes Ligetben felépült meseváros külön körútjával, francia éttermével, bosnyák kávéházával, román, gót és modern épületeivel, rengeteg kiállítójával és tengernyi látogatójával.

Ez a sok látogató mind emléket akart hazavinni és így született meg az új nyomdai szükségleti cikk: a képeslap. Mai értelemben képeslapot ugyanis nagyjából csak ez évtől kezdve használunk. Eleinte ez is csak látképes, – idilleket, csendéletet, vagy más tárgyakat ábrázoló képeslapok csak jóval később terjedtek el és azokat is még évtizedekig külföldön állították elő. A Löbl-nyomda legelső ilyen jellegű termékének a Kossuth halála alkalmából, 1894-ben kiadott gyászjelentéseket és emlékképeket tekinthetjük. Ma már, 40 év távlatából, szinte elképzelhetetlen az a spontán részvét, amivel egy ország adózott nagy halottjának. Mai fülnek érthetetlen és hihetetlen, hogy Pesten napok alatt elfogytak a gyászkeretes nyomtatványok. Löbl Dávid, aki éjjel-nappal készítette a gyászjelentéseket, negyednap sürgönyileg megrendelte az összes, bécsi raktáron levő gyászkeretes üres lapokat. A posta egyik csomagot hozta a másik után – végre azonban Bécs is kiürült. A szükséglet pedig még egyre fokozódott. Mit tehetett Löbl Dávid?

Fordított stégekből csinált gyászkeretet, ami ugyan tagadhatatlanul gyászos gyászkeret volt, de az igénytelen tömeg igényét mégis kielégítette.

Visszakanyarodva a Világkiállításához, az akkortájt forgalomba hozott képeslapok olyanok voltak, mint a minden családban közismert nagyapai fényképek: vastag lemezre kassirozott barnás-lila, aranykeretű, eredeti fényképek. Kiadói részben a Fényképész Szövetség, részben néhány fotografus. Ekkor jutott Löbl Dávid eszébe, hogy ugyanazt meg lehet olcsóbban is, autotípiákkal oldani. Így születtek meg a pesti képes-levelezőlapok és testvérük, az akkor nagyon divatozó, harmonika-formájú látképek is.

3.

Most pedig elérkeztünk Löbl Dávid pályafutásán ahhoz a ponthoz, ami szerinte életének legszebb eredménye volt: saját házának felépítéséhez. 1892-ben megveszi a Temesváry-féle nagymezőutcai emeletes házat és hat évvel később, ennek lebontása után, építi fel a háromemeletes modern épületet, amelynek homlokzatára az akkor divatozó Herkulesek és Chariatidek helyett Gutenberg mellszobra kerül. Az első emelet teljes utcai és részben udvari frontját foglalja el az új lakás, amely megvalósítani látszik Löbl Dávid ifjúkori álmait: méteres tükörajtók, viráglugasos erkély és egy külön vendégszoba a vidéki üzletfelek részére. Mert ha ezek Pestre jönnek, csak természetes, hogy Löbl Dávidnál szállnak meg, aki kocsiján eléjük küldi a pályaudvarra egyik fiát és örül, ha alkalma nyílik baráti, magyaros vendéglátását valakinek felajánlani.

Még lakásánál is nagyobb büszkesége volt azonban az új nyomdahelyiség. Az épület közepe táján kezdődik és – mint egyébként ma is – a másik szárny és a második udvar alatt betölti a telek hátsó felét. Az udvar felett az akkor legmodernebb kettős üvegtető ad nappali világosságot. Itt nyer elhelyezést a négy gyorsajtó, az amerikai és Victoria nyomógépek, míg a beépített rész alatt a könyvkötészet új vágó- és számos könyvkötészeti segédgéppel. A galérián húzódik meg ideiglenesen a dombornyomó-osztály nyolc sajtójával, a mai kis iroda helyén az akkori üzemi iroda, a mai főnöki iroda és garage helyén a csomagolás, istálló és kocsiszín. A toldaléképület félemeletén, a mai gépszedő emelvény mellett, van a szedőosztály és a papírkonfekció, míg a betonozott pincében elől a stereotypiai öntőgép, mellette a vörös és fekete gázmotor, ez akkor az üzem energiatermő-telepe. Emögött tekintélyes papír, majd külön papíráru-raktár, mert ebben az időben a cég több ezer ügyvédi, háztulajdonosi és más olyan nyomtatványt tart raktáron, amire csak pesti polgárnak egy egész élet alatt szüksége lehet.

Ez volt az a békés másfél évtized, amikor a századfordulótól a háború kitöréséig a cég lassan és békésen fejlődve, fénykorát élte. Löbl Dávidnak ezidőtájt már nagyszerű munkatársai vannak fiaiban és a jólét arra ösztönzi, hogy cégét rokonai támogatására is felhasználja. Nyomdájában 34 alkalmazott kap kenyeret, mikor két fiókot létesít, az egyiket a Kerepesi-(Rákóczi-) úton, a másikat Aradon (Pesti gyorsajtó-nyomda, majd később Keppich Zsigmond).

A cég életében meg kell említenünk egy lényeges szerkezeti változást, ami 1900-ban következett be. Egy meleg nyári este, gellérthegyi sétájukról hazajövet – nagy csodálattal és megilletődve vették észre a Löbl-fiúk, hogy a házon új cégtábla díszeskedik: Löbl Dávid és Fia, könyvnyomda. Így lett meglepetésszerűen, nagykorúsága előtt cégtag Ármin, a legidősebb fiú. Ennek a látszólag boldog képnek azonban már megvolt a túlsó oldala is: Löbl Dávid egy küzdelmes élet súlya alatt érezte közeli összeroppanását és kezdődő szívbaja sarkalta arra, hogy legidősebb fiát törvényesen is cégtársává tegye.

Azonban minden másként történt. Löbl Ármin 1902-ben, egy virágzó élet elején, meghalt. Az apa, akinek ekkor már meg voltak számlálva napjai, nem tudta kiheverni ezt a csapást. Élete utolsó éveiben csak kétszer mosolygott: először középső fia, Marci eljegyzésén, másodszor a kis unoka, a jövő cégfőnök megszületésekor.

Karlsbadból jött súlyos betegen haza, de azért futott fel a lépcsőkön és fulladozva az izgalomtól, bámulta a kis embert, aki nevetve kapott az idegen bácsi aranykeretes cvikkere után. Nagyon boldog volt, hogy ezt még megérte.

Pár nappal később, a margitszigeti szanatóriumban végleg leesett szeméről a cvikker, amin át okosan és tisztán kandikált ki egy életen keresztül betegen is derűs szívének tükre: kék szeme.

4.

Löbl Dávidot három fiúval áldotta meg az Úristen. Árminról, a legidősebből, már beszéltünk néhányszor, az olvasó is emlékszik talán születésére, meglepetésszerű cégtaggá válására és hirtelen halálára. Most csak pár szóval akarjuk jelezni mindazt, ami e három adat között történt.

A csendes, szorgalmas és már gimnáziumi éveiben is különösen tehetséges fiút hamar megszeretik tanárai és így kívülállók előtt annál érthetlenebb az a tény, hogy a hetedik osztály után tanulmányait abbahagyja. Tényleg, a serdülő fiatalember nagy harcot vívott önmagával és csupán édesapja utasítására mondott le végül a további tanulásról. A cég ugyanis megkívánta Löbl Ármintól ezt a részére nagy áldozatot épűgy, ahogy később is, évtizedek mulva, egy végül is nemlétező személy: a cég, szigorúan beleszólt a főnökök magánéletébe.

De ha már otthagya a tanulmányokat, igyekezett Löbl Ármin a cég szellemi vezetésébe modern levegőt vinni és ez nagy mértékben sikerült is neki. Megnyerő modorával új és előkelő vevőkört szerzett, merész és mégis kézenfekvő tervei voltak, amelyek közül azonban már csak keveset tudott kivitelezni. Halála nemcsak érzelmi, de materiális szempontból is behozhatatlannak látszó veszteséget jelentett. Hiszen a papírkereskedés vezetése így az alig 20 éves Löbl Ödönre esett. Minden esetre jogosult volt az aggodalom, hogy ilyen fiatalon meg tud-e felelni annak a súlyos feladatnak, mely elé az élet váratlanul állította.

Löbl Ödön azonban, ez az örökké jókedvű, kicsi, kövér, már akkor kopaszodó fiatalember, teli életkedvvel és lendülettel, csodát művelt: zavartalanul tudta irányítani egy egész Magyarországra kiterjedő detail-, majd később engros-kereskedés szervezetét. Elpusztíthatatlan jókedve, józan logikája, vállalkozó és folyton tervezgető szelleme, amerikai mérvű munkabírása adott lendületet és stílust három dolgos évtizeden át vállalatának. E kis tanulmány keretén belül még lesz alkalmunk találkozni vele és ezért rá akarunk térni egy életen át való hű munkatársára: Löbl Marcelra.

Róla, az ő életéről fognak szólni a következő oldalak és az olvasó bizonyára meglepve látja majd azt a terjedelembeli aránytalanságot, ami kitűnik a középső fiú és a másik két fivér életének leírása közt.

E sorok írója azonban nem tudta, de nem is akarta megtartani objektivitását, hiszen a következő fejezetek rajongásig szeretett édesapja történetét foglalják magukban.

5.

Löbl Marcel állandó és kedves gondolata volt, hogy az ő közvetlen előadási módján megírja élete történetét. E sorok írója nem kaphatna nagyobb dícséretet, mint azt, hogy – ha vázlatosan is – megközelítette azt a könyvet, amely eddig maradandó, nyomtatott betűk helyett csak egy pár emberi szívben tudott kötött formát nyerni.

*

1878. május 17-én látott először napvilágot a második Löbl-fiú, Marci és hamar kópévá vedlett azok alatt a nehéz évek alatt, mikor apja és anyja csak éjjel, meg legfeljebb vasárnap gondolhattak a fiú nevelésére. Közben, ha valami rossz fát tett a tűzre, elő-elővillant az apai cvikker mögül a családfő szigora, anyja pedig különös gonddal öltöztette, de különben szabad volt: övé volt az egész világ. Birodalma a Duna-sornál kezdődött és végződött a Teréz-templomnál, amelyiknek a tornyában (az akkori Pest legmagasabb pontján), a kereszt alatt állt, díszes ruhában a tűzörség.

Talán éppen ez az arany-szabadság az oka, analitikusok talán itt kereshetnék annak a csibész, magával ragadó jókedvnek csiráját, ami aztán annyi év múlva is bearanyozta egész életét. Volt ugyan nevelő is a háznál, de Keppich Jakab úr, az instructor, végre is nevelői tisztségében nem sok vizet zavart. Ez a kedves kosztos-diák saját tanulmányaival volt elfoglalva és „irodalmi” tevékenységével, amit fordított betűivel: dr. Csipek néven fabrikált a halhatatlanság számára.

A kis Marcinak nem jutott annyi játék osztályrészül, mint kortársainak, de mind helyett kapott egy fejedelmi játékszer: az egész nyomdát. Amíg más gyerek álmai netovábbja egy kis játék-gőzgép, addig ő ura volt tucatnyi gépnek, amelyek szolgálai engedelmességek akarátának. Gyerek szemében a legkomplikáltabb masina is magától értetődő, de néha a legegyszerűbb gépnek is rejtélyes lelke van, amihez csak akkor lehetne hozzájutni, ha a csavarokat szétszednék. Sokszor settenkedett le a sok mozgó csoda közé a kis Marci, lopva bámulta a gépek munkáját és ha tudott, babrált rajtuk. Így játszotta elő magának későbbi nyomdász-életét.

De talán még a gépeknél is többet jelentett számára a sok ehető, édes hengermassza és a nyitott, színes festékes-dobozok. Bennük lapult meg vékony bőr alatt (mint a tej a bögrében) minden gyerek álma, az olajfesték. Ez az értékes anyag, amivel házat, lovat lehet festeni és ami szükség esetén alkalmas volt bosszúból a szigorú szakácsné térdének bemázolására is, a kis Marcit fokozott festői tevékenységre sarkalta. Érdekes, három évtizeddel később megint csak legkedvesebb foglalkozása az olajfestés – ekkor, piktorkodása közben, sokszor meséli első találkozását a bűvös anyaggal.

Most azonban még kimerül tevékenysége abban, hogy a szomszédok fehér pincsi-kutyáját elvarázsolja, és a szegény állat egy nyomdai látogatás után cinóber-színben, de láthatólag kellemetlenül meglepve lát ismét napvilágot. A mérleg másik oldalát viszont két apai pofon tartotta egyensúlyban.

A színekkel naphosszat való játszásnak azonban megvoltak a maguk kinövései is. Mert, ugyebár, más rendes gyerek nem ugrál állandóan fehér ruhás lányok mellett a Király-utca pocsolóiba, csak azért, mert neki a pöttyös lányruhák jobban tetszenek.

A mulatságos jelenetet megint apai beavatkozás zárja le, most az egyszer az átlagosnál jóval szigorúbb formában. Marci gyereket egy délutánra az ebédlőasztal lábához kötik, így győzve meg őt arról az igazságról, hogy a fehér lányruha szebb, mint a pettyes.

A nyomda, gyerekjátékok kimeríthetetlen tárháza, mindennap új szórakozást talál a kis Marci elé. A Sugár-úton kényelmesen dökögnek végig az omnibuszok és Marci kortársai titkos vágyódással gondolnak az omnibusz-kocsis ostorára, a csavaros fékre, a lovak etetésére és váltására – Marcinak más a helyzete, mert ő az omnibuszkocsisok ismert kedvence. Az omnibuszok ugyanis akkor még magánvállalatokhoz tartoznak és jegyfüzeteiket a Löbl-nyomdában készítik. Így, ha a Sugár-úton dökögő omnibusznak kifogyóban voltak a jegyei, rendkívüli állomásnak odakanyarodott Löblék elé, hogy átvegye a már kikészített jegyfüzeteiket és ráadásul a kocsizni mindig ráérő kis Marcit is. Nem is volt lóvasút- vagy omnibuszkalauz, aki ne lett volna jóbarátja. Ha aztán valamelyikkel nagyon összebarátkozott, akkor egy-egy rövid darabra még a gyeplőt is megkapta. Így ismerkedett meg a kis Marci korán a lovakkal és a lovakhoz való ragaszkodását megtartotta egy életre csak úgy, mint az olajfesték szeretetét. Jóval később, az autós, rohanó világban, meg-megállt az utcán egy-egy pihenő ló előtt, megveregette nyakát és belesodálkozott a lovak mindig nyílt, becsületes szemébe. – Így, ezeken az ingyenes omnibusz-kirándulásokon ismerte meg szülővárosát, a kamaszkodó Budapestet.

Voltak aztán kalandosabb kirándulásai is. Ez azonban már jóval később történt, polgárista éveiben. A nagymezőutcai polgári iskola igazgatója Walter bácsi volt, akinek a diákokkal való személyes kapcsolata kimerült abban, hogy születésnapján barátságosan odaintett az iskola gratuláló kórusának – mégis mindenki szerette az öreg urat. A felköszöntő évről-évre felhangzott: „*Oly rég vártuk e nagy napot – Úgy epedtünk utána...*” és az igazgató úr minden évben barátságosan mosolygott.

Egyszer komolyodott csak el az arca, mikor egy ködös novemberi reggelen megjelent aggódó tekintetével az osztályban. „*Tyermekeim – mondotta kissé svábosan – naty baj van. A Tuna öszönvisszel fenyegeti a mi szép főfárosunkat és minten bercben kiléphed a medréből. Fokjátok könfeiteket és menjetek szép csöndben hasza, ha pedig fokjátok halani asz első átyulívés, mindenki készüljön el a lekroszabra. Isten ovjon titeket és ketves szüeliteket. Mehettek!*”

Az igazgató úr távozása után dermedt csönd ült az osztályon egy percre, majd valaki elkiáltotta magát: „*Éljen!*” és az árvíz küszöbén, talán egy perccel a kitörő katasztrófa előtt, az egész osztály együtt éljenzett.

„*Gyerünk mentést tanulni!*”, javasolta kifelémenet Marci és egy óra sem telt bele, mikor az osztály hiánytalanul megjelent a lágymányosi gátaknál. A fiúk lábánál ott hömpölygött a megáradt Duna, palánk-darabokat és állati hullákat sodorva magával. Az osztály boldogan nézte a ritka látványt, majd pedig az igazgató úr intencióiival kissé ellentétben, néhány „*kikölcsönzött*” ladikon igyekeztek elsajátítani Wesselényi művészetét. A várva-várt ágyúlövés azonban, sajnos, csak nem akart eldőrdülni és ezért az egész társaság kénytelen volt estefelé dolgavégezetlen, kifáradtan és csatakos képpel haza bandukolni.

A fölízgatott szülők persze kevés megértéssel fogadták a mai vadevezősök akkori előfutárjait.

Az evezés – mint látható – akkor csak alkalmi sport, az igazi, osztályok közötti rivalizálást előidéző játék a méta volt. Ha valamelyik fiú túlesett a gyerekbetegségnek számító golyózáson, – már pedig minden pesti gyerek túlesett rajta, az biztos, – sietve csatlakozott a métázók táborához. Így volt ez Marcival is, aki a kisdíákévek golyózását (az ő általa játszott változatot csin-kaclinak nevezték) középiskolás korában szívesen cserélte föl a métával, amit az akkor még fennálló hatalmas kaszárnya, az Újépület udvarában, a Fatéren, néha meg a Múzeumkertben szoktak játszani.

Egy Neumann Feri nevű fiú, a kis Marci kor- és iskolatársa is sorra átélte ezeknek az esztendőknél játékos, vidám izgalmait és ebből táplálkozva adta át évtizedekkel később a közönségnek a magyar irodalom egyik legszebb kis remekét, a „*Pálutcai fiúk*”-at.

Az ilyen, osztályok és iskolák közötti rivalizálásnak épúgy megvoltak a maguk kis győztesei, legyőzöttjei és sebesültjei, mint a felnőtt emberek küzdelmeinek – pontosan úgy, ahogy azt Molnár Ferenc megörökítette. A kis Marci diákéveiben is van egy ilyen epizód, ami mégis nyomot hagyott egész életére.

Az osztály a közelgő tornaünnepélyre uniformist kapott: magyaros, bő, gatyaszerű nadrágot és csíkos trikót, ami főleg a realistáknak nem tetszett és egy-kettőre „*rabruhá*”-nak keresztelték. Az osztály persze igyekezett – kiki a maga módján – lemosni a becsstelen szégyenfoltot. Egy métázás utáni, izgatott hangulatban megint csak kitört a realistákból a „*rabruhások*” elnevezés és ezt Marci, az osztály előtornásza, mégsem hagyhatta ennyiben.

„*Kicsodák vagyunk?*” – rivallt rá a legelől álló realistára, a „*kis Málnai*”-ra.

„*Ti vagytok a rabruhások*” – hangzott a lakónikus felelet.

Erre kitört a háború. A fiúk Marcit közrefogták, a helyzet egyre komorabb lett, amíg aztán Marci a végveszélyben egy, a nyomdából kölcsönzött vas-stéggel úgy vágta fejbe a „*kis Málnait*”, hogy az rögtön elterült a földön.

Lett erre nagy csődület, mindenki megdöbbenve vette körül a földön fekvő mozdulatlan fiút – a kis Marci pedig torkát szorongató ijedtséggel szaladt haza. Csak napokkal később mert érdeklődni és akkor tudta meg föllélegezve, hogy a „*kis Málnai*”-t nem ölte meg, de a fiú súlyos betegen fekszik odahaza. Ugyanekkor közölték vele, hogy őt meg kizárták Pest összes középiskolájából.

Marci nagyon megkönnyebbült. Az iskolát nem túlságosan bánta és boldog volt, hogy ellenfelének nem okozott gyógyíthatatlan sebet. De azért még évtizedek múlva is el-elmesélte ezt a kis epizódot és látszott rajta, hogy valami még mindig fáj neki: a „*kis Málnai*”-val nem volt alkalma kibékülni.

Jóval a világháború után, egy előkelő ügyvéd teáján aztán végre megint szembe került a két harminc év előtti rivális és míg apám a meglepetéstől még jóformán szóhoz sem jutott, mosolyogva fordult hozzá Málnai Béla, a híres építész: „*Szervusz, Marci!*” Apám aznap éjjel nagy-jókedvűen jött haza, láthatólag nagy kő esett le a szívéről.

6.

Az a nyomdász-stég, amelyik hirteleniben fejbekólintotta a „*kis Málnai*”-t, talán a sors küldöttje volt: ez a nyomdász-stég avatta igazán nyomdásszá Löbl Marcit. Az iskolai tanulmányok ugyanis soronkívül befejeződven, a 14 éves fiú egész napra bekerül az üzembe, amelynek már évtizede volt játszótársa. Üzem és inas most is jól férnek meg egymással és Marci époly játékos kedvvel tanulja meg a betűszedést, ahogy azelőtt gyermeki kíváncsisággal kereste a gépek értelmét. Nagy segítségére van rajzbeli készsége és tanoncságának harmadik évében már ragyogónál ragyogóbb szedésekkel lepi meg büszke apját. 1893-ban pedig fölényesen teszi le a szedővizsgát. Ettől kezdve, egyéves németországi tanulmányútjáról hazatérve, egyre fokozódó munkakörrel, lassankint teljesen átveszi az üzem technikai vezetését és ilyen minőségben már működésének legelső éveiben is lényeges változásokat visz véghez úgy technikai, mint ízlési téren.

A nyomdász-ízlés a századforduló alkalmával furcsa kilengéseket engedett meg magának. Felszabadulva a technikai kötöttségek alól, szinte naponta új és újabb szabadalmak révén merőben új lehetőségek nyílnak a nyomdász részére. Erősen olcsóbbodó ólombetűk, a drága kézi megmunkálású fametszet helyett mechanikus eljárások (fototípiá, autotípiá), sokszínű műmellékletek helyett olcsó háromszín-nyomatok és a fentiekkel párhuzamosan haladó többi nyomdai, valamint litográfiai eljárás olcsó sikerre csábítja a nyomdászt. Ennek aztán a „*secessio*” siralmas nivó-hanyatlása lesz az eredménye. Tulajdonképpen igaztalanok vagyunk, ha minden hibáért a nyomdászt tesszük felelőssé, hiszen a századvég egyéb termékei sem voltak sikeresebbek. Meghamisítják a polgári otthont, mikor lovagvárakat építenek belőle, de meghamisítják még magát a megmásíthatatlan természetét is, amikor „nyolc különböző, kicserélhető, színes üveggel ellátott turista-szemüveget” ajánl például közismert hirdetésében egy cég „*a természet igazi élvezésére*”.

Löbl Marcelt, ha nem is tudta magát függetleníteni a kor áramlataitól, távol tartotta a tévelygésektől jó ízlése és igyekezett cégének olyan stílust adni, amelyik kortársait nagyrészt megelőzve modern és egyszerű formákban kereste az érvényesülést. Egyébként az ő érdeme, hogy a céget egy csúnya szépséghibától megszabadította: a cég teherkocsija évekig szaladt „*Löbl Dávid és Fia, gyorsajtónyomda*” felirattal és csak az ő fiatal szeme vette észre, hogy a takarékos címfestő a „*gyorsajtó*” szót csupán egy s-betűvel kanyarította a kocs oldalára. A hibát aztán kijavították és a kocs még évtizedekig szaladgált két s-betűvel az oldalán.

Lényegesegek voltak Löbl Marcel technikai újításai is. Nem nyugodott addig, amíg az összes használatban lévő, de többé-kevésbé elavult nyomdagépeket szép sorjában ki nem cserélte. Ő volt az, aki Magyarországon másodíknak állította fel a Rotary-rendszerű önberakógépet, noha arra pillanatnyilag egyáltalán nem volt szüksége, csak a bemutatott, mozgó gép hozta izgalmomba. Az időközben elmúlt évtizedek aztán teljes mértékben igazolták a Rotary-géphez fűzött reménységeit.

Hosszú munkaköpenyében a nap nagyrésztét gépei mellett töltötte: fűrt-faragott és nem egy technikai egyszerűsítést tudott keresztülvinni. Szigorú, de példás főnök volt, akit munkásai emberi értékein felül főleg nagy szakképzettségéért respektáltak. A személyzet létszáma pedig akkor már 40 és 50 fő között váltakozott, akik azonban valamennyien elismerték az ő technikai jártasságát.

Ezekben a szép béke-években új meg új cégekkel gyarapodott a nyomda vevőköre. A lágy-mányosi mulató-város: Konstantinápoly, a nagymezőutcai Somossy-orfeum, a kisebb-nagyobb

ligeti mulatók nyomtatványszükségletüket Löbléknél szerezték be, ami a fiatal főnökök részére dupla előnyt jelentett: az üzleten kívül még sok ingyenjegyet, olcsó szórakozást. A békevilág híres artistái majd mind személyes nexusban voltak a Löbl-fivérekkel, akik az artisták művészetét annál jobban tudták értékelni, mert maguk is amatőr-zenebohócok és zenehumoristák voltak.

Az akkori – ma már csaknem teljesen kihalt – vevőkörből egyetlenegy összeköttetés áll csupán fenn: a Mauthner Ödön r.-t. Ez a vállalat, amelyet a zseniális Mauthner Ödön a Löbl Dávid cég alapítása előtt egy évvel létesített, hamar a magasba lendült és a Löbl-nyomdával össze nem hasonlítható ívelésű pályáján már a háború előtt Európa legelső magnagykereskedései közé küzdötte fel magát. Az öreg Mauthner Ödön nem hiába volt ideges természetű ember, hiszen egy hatalmas apparátust mozdított egymagában. Amit kimondott: parancs volt – még akkor is, ha lehetetlen teljesíteni. Ilyen lehetetlenség volt egyszer például egy árjegyzéknek két nap alatt való elkészítése. A Löbl-nyomda éjjelt nappallá tett. Löbl Marcel két este nem feküdt le és az árjegyzék, – kis késéssel ugyan, – de elkészült. Mi volt a nagy hajsza eredménye? Mauthner Ödön részéről köszönet helyett egy ideges, izgatott telefonálás, aminek végén az egyébként mindig finom és disztíngvált úriember a közismert, Götz von Berlichingen által népszerűsített felszólítást alkalmazta.

Löbl Marcel kétségbeesetten tette le a kagylót. Ha bárki más teszi ezt, elégtételt kér – de jelen esetben legnagyobb vevőjéről volt szó. Egyszerűen lenyelni viszont a dolgot nem lehetett. Rövid gondolkozás után ünneplő ruhát öltött, befogatta a lovakat és Mauthnerékhez hajtatott. Az öreg Mauthner első pillanatra megdöbbsen, mikor a sértett megjelent előtte, Löbl Marcel most az egyszer azonban provokálás helyett kijelentette, hogy csupán a telefonon imént feladott megbízást jött végrehajtani és áll Mauthner úr rendelkezésére.

Nagy volt a derűtség és az újonnan megkötött békét Mauthner Ödön két darab sajátkezűleg ejtett vadnyúl ajándékozásával pecsételte meg.

Negyedszázaddal ezelőtt a cég érdekes kísérletet tesz: megalapítja Páris Pál szerkesztésében a „Nagyapó Könyvtára” című ifjúsági folyóiratot. A lap az eddigi szokástól eltérően csinos kivitelben igazi irodalmat igyekszik nyújtani egy nagy, de lebecsült olvasórétegnek, a gyerekeknek.

Az első szám írói Anatole France, Kipling, Páris Pál (Nagyapó), Biró Lajos, Vámbéry Ármin, kiegészítve Hubay Jenő kottájával és Honti Nándor rajzaival. A kísérletnek szép visszhangja és lelkes olvasógárdája volt, de az alapítás harmadik évében nem bírta a kisigényű gyermeklapok versenyét és 1911-ben megszűnt.

Huszonnégy évvel ezután a nyomdába beállított egy középkorú úr azzal a kéréssel, hogy látni szeretné a régi Nagyapó Könyvtárat. A családi könyvespolcra elég hamar előteremtettük az egyik évfolyamot és az illető úr egy egész szombat délután azt lapozta lázasan. Búcsúzás előtt pedig – nagy hálálkodás közben – így szólt:

„Uraim, önök nem tudják, milyen boldogságot szereztek ma nekem. Huszonöt éve én is előfizetője voltam a Nagyapó Könyvtárának; és hogy multkorjában a fiainak meséltem, egyszer csak honvágyat kaptam az én Nagyapó Könyvtáram után.

Most itt van előttem, olyan, mint egy mesebeli bűvös szelence: az egyik lapját kinyitom és tudom már előre, mi lesz a következőn. Előre látom az illusztrációkat, amiket – azt hittem – már örökre elfelejtettem.

Amikor kézbe vettem, úgy éreztem, hogy kisebb lett az egész, mint volt valaha. De úglátszik, 25 év alatt a füzetek változatlanok maradtak, csak én lettem valamicskével nagyobb.”

És kezében egy ajándék-példánnyal olyan boldogan távozott, mintha teméntelen kincset vinne a hóna alatt.

Telt-múlt az idő és mi elértünk egy fontos dátumhoz, az 1903. évhez, amikor Löbl Marcel megnősül. Mindvégig zavartalan családi boldogságát elsősorban hitvesének köszönheti, aki egy életen át tudta szeretetével, tapintatával és végül önfeláldozásával Löbl Marcel életét szebbé és könnyebbé tenni. Három fiúgyermekük születik, akiket különböző természetük ellenére szorosán összefog apjuk iránti közös rajongásuk. Nem lehet elfelejteni azokat a nyári szombatestéket, amikor a boglári villa előtt a robogó pesti vonatból kiintegetett egy jólismert fej, hogy pár perccel később közöttünk haladva poros gumiköpenyében, mindenki részére legyen egy kedves szava, ajándéktárgya, simogató tekintete.

Ezek a boglári vasárnapok voltak Löbl Marcel életének legzavartalanabb napjai: ilyenkor fürdött, kapált, oltott, locsolt, barátaival beszélgetett és alsózott ingujjban, míg aztán ünnepi vacsorára összeült a kis család. Hétfőn a hétórás gyorshoz a kertész már kivitte a bőröndöt, kezdődött a munka elülről.

Családapai és cégfőnöki elfoglaltsága mellett Löbl Marcelnek még sok egyébre is maradt ideje: festészetre, társadalmi életre, kis politikára (a demokraták között) és egy kis közéleti tevékenységre is. 1914-től 1920-ig volt a Nyomdaipari Grafikai Főnökegyesület pénztárosa és józan logikájával, pártatlan álláspontjával egyesületi működése alatt nem szerzett magának ellenségeket. Aki pedig a közéletben kissé jártas, tudja, hogy ennél nagyobb eredményt önzetlen munkával elérni nem lehet.

7.

1914-ben, a cég békés fejlődésének láthatárán optimista tervek tűntek fel, házépítés, üzemáthelyezés. Az új Lipótváros egy üres telkén, a Pannonia-utcában, meg is indult a tervbevett modern üzem és bérpalota építkezése, amikor váratlanul, de a tudat alá szorítva mindenki által várva, kitört a világháború. Az építkezés természetesen rögtön abbamaradt, de hiszen megbénult a rendes, hétköznapi élet minden más megnyilvánulása is. A nyomda könyveinek tanúsága szerint a háború kitörésének első és másodnapján például egyetlenegy pénztári ki- vagy befizetés sem történt.

Az első megdöbbenésben senki sem tudta, mi lesz, nagy volt a fejetlenség és kétségbeesés. Csak egy ember lelkesedett: Valentin, az öreg lengyel szolga. Hajlott hátával, cvikkerével, kis kecskeszakállával és őszülő hajával egy emberöltőn át szolgált ez a derék ember a Löbl-nyomdát és ha egyszer-egyszer szóhoz jutott, furcsa, lengyeles németjén bizakodva beszélt hazájáról, amelyik („*Herr Lebel, sie werden noch erleben*”) fel fog támadni poraiból.

Rajta kívül aztán nem is örült a cégben maradéktalanul a háborúnak, csak még valaki: e sorok írója. Bogláron át fellobogózott, éneklő katonavonatok gurultak a határok felé és mi gyerekek, hatalmas almás, körtés, sajtos és vajaskenyeres kosarakkal, virágcsokréttákkal álltunk a vasútállomáson, ahol a nagyobb lányok fehér ruhában osztogatták a piros-fehér-zöld kokárdákat. Mi, 6–10 éves fiúk, lázas dicsőségünkben együtt éljeneztünk a bakákkal, akik egy-egy szónoklat meghallgatása után újult erővel zendítettek rá a „*Megállj, megállj, kutya Szerbia...*” kezdetű nótára. A vonatok pedig indultak tovább, egyik a másik után, a határ felé.

Pesten a helyzet nem volt ilyen vidám. A Löbl-nyomda személyzetének nagyobbik fele bevonult, így Elbert, az üzemvezető és Plesche, a német főgépmeister is. Akkor még nem nagyon gondoltak arra, hogy csak egy részük fog a háborúból hazaérkezni.

Az első hónapban aztán még ketten vonultak be a cégből: Jancsi és Liszka, a nyomda lovai. Mindketten békebeli tüzérlovak lévén, valami átmenetet képeztek – persze lóban – a mai karpaszományos és a quietált katona közt: a tüzérség nyilvántartotta és néha be is hívta őket hadgyakorlatra. Egyébként békés, nyárspolgári lovak voltak, szerették a kényelmet, mint a többi civil és csak akkor kezdtek nyugtalanodni, mikor katonatrombita hangja ért a fülükhöz. A háborúban biztos megint hősök lettek és érdem szerint a lómennyország legdíszesebb istállójában, sok finom égi abrak előtt dukálna nekik a mennyei pihenő.

Jancsi és Liszka bevonulása után egy öreg, kimustrált, kissé sánta kese fuvarozta a cég két kocsiját egy beszédhibás, félig hülye kocsis segítségével. Ez a félszeg alak egy alkalommal nagy rémülettel jelentette, hogy a „*tocsi és a ló ellopódtak*”. Tényleg, amíg valamilyen árut adott le, a Ferdinánd-híd közelében egy vállalkozó szellemű suhanc odébbállt jó zsákmányával, lóval és kocsival együtt. Nagy volt az izgalom, míg végre egész váratlanul megkerült az elveszett pára. Egy kültelki kocsmá elöl, egyszerűen ráunva új tulajdonosára, Jancsi (mert ezt is úgy hívták) éhes gyomorral egyre nagyobb megértéssel gondolt a hazai abrakolásra, míg csak a gondolat tetté nem vált és a derék állat, így gyomrától vezetve, vissza nem lopta magát a Nagymezőutca. Most meg az öröm volt nagy és Jancsi hőstette elismerésül megfelelő adag kockacukor-jutalomban részesült.

Közben Pesten, az első hónapok rémhíreinek elmúltával, lassacskán mindenki berendezkedett a háborúra. Az emberek szentül hitték, hogy hamar vége lesz és hogy nem lehet más kimenetele, csak győzelmes. Ma már a történelem távlatából szinte megdöbbenő a „*MAGYARORSZÁG*” hirdetése: „*Mért mosolyog? – Mert pénzem feleslegét jól jövedelmező hadikö-*

lcsönbe fektettem!” Az akkori ember azonban hitt – és a polgár szorgalmasan vette a hadi-kölcsön-kötvényeket.

Ez a háborús mentalitás nyomja rá jellegzetes bélyegét a Löbl-nyomda egész megváltozott munkakörére. A cég 1914 előtti kiadványai: olcsó regény-sorozatok, népszerű könyvek, a békés kereskedelmi és magánélet raktári nyomtatványai, varieték plakátjai mind eltűnnek, hogy helyet adjanak a háborús nyomdatermékeknek. Az első hónapokban 10.000-számra készülnek Szerbia színes térképei, majd több sorozat háborús képeslevelezőlap, amelyeknek ma már történelmi értéke van. A számos háborús természetű munka közül említésre méltó a „*Dicső Lapok*” című háborús folyóirat. Ez a lap a 30-as honvédek házi ujságja, a katonaságnak sokáig egyedüli képes folyóirata, nagy népszerűségnek örvendett és egy sorozat hősi ütközetet, aktuális harctéri felvételt és magas nivójú katona-szépirodalmat örökített meg a történelem számára.

Ebben a bugyborékoló, ideges, háborús atmoszférában egyre nagyobb nehézségekbe ütközött az üzem folyamatos munkája. A papírbehozatali nehézségek néha egészen megbénították a folytonosságot, másrészt a hadbavonuló személyzet távoztával fellépő munkáshiány okozott új és új gondot. Tetézte még a zavart, hogy Löbl Ödön, aki akkor már közelebb járt a negyvenhez, mint a harminchoz, 1916-ban szintén bevonult és a nyomdásztevékenység helyett buzgón és odaadással őrizte, különböző fegyverekkel az oldalán, mint népfölkelő, a hazát.

Néha hallani csak hírt azokról, akik a fronton vannak. Bordács, az egyik gépmester írja 1915. december 8-án:

„Kedves Löbl úr és Szaktársak!

Ma reggel, 1½ napi harc után, dicső ellenállás után, olasz fogságba estem. Jobb egy egészséges fogoly, mint egy hideg hulla. Tiszteltetem az összes ismerősöket, mondják meg nekik, hogy sokat szenvedtünk és hősiesen küzdöttünk értük, de hiába. Két tiszt úr a szolgálójával, 2 telefonista és velem együtt két küldönc 16 óra hosszat tartottuk magunkat.

Bordács Béla”.

Így jelentkeznek időnkint a volt munkatársak, csak Plesche, a fiatal főgépmester nem ír lapot: holtan marad Oroszországban, a legelső ütközetek egyikében.

A világháború derekán, 1917-ben, Löbl Ödön Kecskemétre kerül, a 30-as honvédek pót-zászlóaljához. Megérkezése után rövidebb – látva a napiparancsok körülményes és kevésbé tetszetős elkészítését, felajánlja a zászlóaljnak, hogy kölcsönképpen rendelkezésükre bocsátja pesti nyomdájának egy gépét a megfelelő betűanyaggal, amit a tisztikar nagy örömmel tudomásul is vesz. Ettől kezdve a napiparancsok szép, ízléses nyomtatásban látnak napvilágot, általános elismerést szerezve a „*kis Löbus*”-nak, a zászlóalj közkedvelt nyomdavezetőjének.

Az 1917. év befejeződésén, egy kedélyes Szilveszter-est után, Löbl Ödön a rendesnél kissé később került a katonai nyomdába és ott meglepve olvasta a következő, már kinyomott napiparancsot:

„M. kir. 30. Honvédzászlóalj parancsnokság.

1. zászlóalj napiparancs.

1918. január hó 1-én

Boldog új évet kíván Löbl Ödön úrnak, a Pzlj. házi nyomda szeretett vezetőjének

a személyzet.”

Ezután következett a rendes szolgálati beosztás. Mondani sem kell, hogy a napiparancs ilyen formában csak egyetlen példányban látott napvilágot, de még ma is kedves emléke a család könyvtárának.

A gondmentes Szilveszter-i éjszaka emléke hamar elszállt és kezdetét vette Magyarország történetének egyik legkritikusabb éve. A harctéri helyzet rosszabbodásával a belső viszonyok is együtt romlottak és a háború elvesztésekor a nyomda forgalma addig még ismeretlen mélypontra szállt. A papírbehozatal majd teljesen szünetelt és a meglévő raktárban féltve őrzött papiros drága tabu volt, amihez nem szabad hozzányúlni. A Károlyi-forradalmat álló nyomda-gepek fogadták, csakúgy, mint a röviddel azután bekövetkező proletár-diktatúrát.

Amíg azonban a Károlyi-forradalom a Löbl-nyomdát békében hagyta, rögtön a proletár-diktatúra legelején a cég szervezetében lényeges változások történtek. A cégfőnökök máról holnapra megszűntek cégfőnökök lenni és az üzem vezetését a „*Löbl Dávid és Fia szocializált könyvnyomda üzem-tanácsa*” vette át, amely két munkásból és egy munkásnőből állt.

Az üzem a főnökök munkakörének felfüggesztése után teljesen leállt. A transzmissziók hajtószíjából az egész személyzet kapott egy-egy adagot cipőik és az akkor divatos szandálok talpalására. Az a lényeges tétel azonban, amire az üzemtanács a kezét rögtön rátette, a papír-készlet volt. Löbl Marcel jól tudta már a háború utolsó éveiben, hogy az egyedüli értékálló valami az áru, a nyersanyag. Szorgalmasan gyűjtötte és a már meglévő papirosra úgy vigyázott, mint a szeme fényére. Innen magyarázható, hogy az üzemtanács 620.000 ív papírt – a nyomda nagyságához viszonyítva ma horribilis mennyiséget – tudott leltárba venni kb. 190 mázsa súlyban. Ez az áru részben elkallódott, részben gyakorlati felhasználást nyert: az üzem famentes papirosára nyomták a kommunizmus közismert „*fehér pénzeit*”, természetesen anélkül, hogy a cég az elhasznált nyersanyagért bármilyen ellenszolgáltatást is kapott volna.

Löbl Marcell lelke mélyéig rendítette meg az az élménysorozat, amiben a proletár-diktatúra rövid élete alatt része volt. Meg kellett érnie, hogy őt, a dolgos munkást, egy munkaközösség félretegye azon a címen, hogy most pedig termelni akarnak: helyett azonban láthatott lopást, rombolást és olyan mérvű amerikázást, ami alaposan meghazudtolta a plakátokról ordító nagy jelszavakat.

8.

A kommunizmus elmúlt, mint a rossz lidércnyomás, de ami utána jött: románok zajos bevonulása, sem volt örvendetesebb. A trianoni béke már előrevetí baljós árnyékát, a pesti polgár éjszakáit odahaza tölti négy fal között, megkergetve és kifáradva. A fiatalságnak, a jövő cégfőnök-generációnak persze nem lehet megtörni a kedvét: az utcán spahikkal barátkozik, román katonákat ugrat meg, a gimnázium udvarán füleslabdázik, cserebogarat hajszol és egy csendes történetórán, másfél évvel a vérfürdő befejezése után, tudja meg, hogy a háborút elvesztették. Azt, hogy az országot megcsonkították. Olyan fogalmat tud meg, aminek igaz értelmét csak tíz év múlva érti meg igazán, mikor ámuló szemmel és ökölbesorított kézzel először lép megszállt területre.

A románok is csak kivonultak egyszer – ha nem is nyom nélkül hagyták ott a Löbl-nyomdát. Egy gyorssajtó üres helye emlékeztetett évekig a román látogatásra és egy kis drótkapocs, ami inakat és izmokat volt hivatva pótolni Löbl Marcel megrokkant könyökén. Végre tehát béke volt, de nem fehér angyal olajággal, hanem valami lázas, hagymázos békeutánc. Löbl Marcel fölött elmúltak a háború viharai, de nem nyomtalanul. Betegen és fáradtan veszi fel újra a béke ideges robotját, egyedüli reménysége legidősebb fia, aki ekkor már az egyetemen jogászcodik. Mégis, engedve az apai kívánságnak, ifj. Löbl Ödön 1922-ben belép a cégbe (épügy, mint annak idején Löbl Ármin), hogy levegyen valami terhet a kifáradt apai vállról.

Mint látjuk, emberi sorsok néha szabályszerűen ismétlődnek, látszólag meghazudtolva minden teóriát, amit az akarat szabadságáról tanultunk.

Löbl Marcel nagyrészt betegségben eltöltött tíz utolsó éve nem múlt el azért öröm nélkül. Egy optimista – ha nem is egészséges alapokon nyugvó – konjunktúra delelőjén hal meg azzal a megnyugtató érzéssel, hogy fiai jövőjét megalapozta. Alkalma nyílik két idősebb fiát még sajátkezűleg megtanítani a nyomdász-mesterségre és öccsének, Löbl Ödönnek a cégből való, 1927. december 31-én történt végleges kiválása után egy jól berendezett és jóhírnevű vállalatot tud átadni nekik.

Löbl Ödön 1919 óta csak félnapokat időz a nyomdában, maradék idejét a kötő-szövőgyárában, az Oblatt és Társa cégben és az Import Papírkereskedelmi r. t.-ban tölti el, majd 1929-ben megveszi a debreceni Arany Bika-szálló részvénytársaság egy részét és attól kezdve, mint a szálloda csodálatosan mozgékony vezérigazgatója, ért el a részére merőben új szakmában is általános elismerést.

Így tehát logikusan következett be a nyomdából való kiválása. „*Nagy örömmre szolgált – írja Löbl Marcel egyik levelében –, hogy kilépesed, illetve leszámolásunk époly simán és harmónikusan ment végbe, mint amilyen sima és harmónikus volt 30 éves együttműködésünk is. – Ölel Marci*”. Ez az egy mondat a maga egyszerűségében kimeríti mindazt, amit csak Löbl Marcel és Ödön együttműködéséről mondani lehet.

1930. november 25-én, egy derűs későőszi napon halt meg Löbl Marcel. Élete utolsó éveiben emberfölötti szenvedések sorozata jutott osztályrészéül. Békésen tűrt mindent és közben készült a nagy utazásra: földi elszámolásait már betegsége első éveiben elintézte. Az utolsó 10 napot kivéve, állandóan öntudatánál volt, még betegségében is okos mérséklettel irányítva családját.

Az utolsó napon állapota váratlanul jobbra fordul. Tíznapos félálamból magához térve, felismeri hozzátartozóit, akikkel néhány derűs szót vált. A már rég nem látott tréfás mosoly is visszalopakodik arcára és ilyen csöndben, megbékélve lép ki az életből, miközben szikrázó sugaraival borítja be ágyát derűs lényének szimbóluma: a napsugár.

9.

Ami azután történt, még túl közel van a tegnaphoz, semhogy sokat és objektíven lehessen róla beszélni. Tény az, hogy a krízis négy évét, mely már az 1931-es bankzárlat előtt kezdődött és mindmáig sem ért véget, vállvetett munkával igyekezett a Löbl-nyomda átküzdeni. Hogy ez nem egészen egyszerű feladat, bizonyítja az a statisztikai adat, amely szerint ma közüzemek és részvénytársaságok kikapcsolásával összesen két magáncég van Pesten, amely korban a Löbl-nyomdát megelőzi. A többi – számos kiváló intézet – elhullott a gyilkos küzdelemben, fuzionált, vagy részvénytársasággá alakult át idők folyamán.

Örvendetes jelenség, hogy az utolsó években sikerült a régi gépparkot felfrissíteni, az üzemet szedőgéppel kiegészíteni és a nyomda színvonalát sértetlenül fenntartani, sőt számos minőségmunka készítésével hírnevét öregbíteni. Ebben nagy érdeme van grafikus-barátainknak, akik közül Dallos Hanna, Irsai, Kolozsvári, Molnár C. Pál, Nemes és Radó neveit kell kiemelnünk.

Molnár C. Pál és Pekáry művészi mappái után 1934 karácsonyán jelent meg amatőrkiadású „Officina” könyvsorozatának első munkája: Molnár C. Pál „*Cyrano*”-ja. Ezen, még kiforratlan próbálkozásunkat a Magyar Bibliofil Társulat az év öt legszebb könyve közé sorozta. Itt látott napvilágot Rosner Károly „*Plakát*”-ja, Szerb Antal „*Budapesti Kalauz*”-a (Kolozsváry illusztrációival) és a *Magyar Horatius*, mely utóbbinak anyagi sikere ékesen bizonyítja azt, hogy érdemes a magyar olvasóközönség részére áldozatot hozni. Nagyon valószínű, hogy ezen nagy sikert aratott első munkáinkat évről évre hasonló kiadványaink fogják követni és talán egyszer teljesül régi vágyunk: talán mi is előrébb visszük a magyar könyv- és nyomdakultúrát egy rövidke lépéssel.

Az 1936-os év felé optimizmussal tekintünk. Gép- és betűanyagunk jobb, mint valaha, grafikai munkatársaink kiválóak, személyzetünk száma négy évi csökkenés után 1934 óta végre ismét lassan emelkedik. Talán egyszer mégis csak eljön egy boldogabb holnap, amit a nyomda falain túl is – egy egész ország vár áhítattal.

Erről a szebb holnapról azonban hadd szóljon majd más: az eljövendő évek krónikása.